

René Descartes

Despre sentimente

Introducere de Baruch Spinoza

Traducere, îngrijire de ediție și postfață de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	7
<i>Etica. Despre originea și natura afectelor,</i> Baruch Spinoza	11
<i>Despre sentimente,</i> René Descartes	15
Partea I. Despre sentimente în general și, cu acest prilej, despre întreaga natură a omului	17
Partea a II-a. Despre numărul și ordinea pasiunilor cu explicarea celor șase sentimente primitive	57
Partea a III-a. Despre sentimentele particulare.....	124
<i>Postfață, Lucian Pricop</i>	167

Notă asupra ediției

Redăm în volumul de față traducerea tratatului filosofului francez René Descartes, *Les passions de l'âme*. Ca introducere am ales câteva pagini din *Etica* de Baruch Spinoza.

Baruch Spinoza, *Etica demonstrată după metoda geometrică și împărțită în cinci părți*

Etica, de Baruch Spinoza, este una dintre cărțile fundamentale ale teologiei și antropologiei sau chiar ale ontologiei și metafizicii. E o carte proteică pentru că Spinoza critică toate concepțiile filosofice tradiționale despre Dumnezeu, despre ființa umană și despre univers. O carte multifățetată și prin metoda sa, deoarece Spinoza intenționează să demonstreze adevărul despre Dumnezeu, natură, om, religie. Într-adevăr, Spinoza procedează prin definiții, axiome, propoziții, cu alte cuvinte matematic. Această metodă „științifică” își propune să impună logica matematică în domeniul metafizicii, prea adesea redusă la simple afirmații, făcând din ea, așa cum va spune Kant în *Critica rațiunii pure*, un câmp de luptă.

Chiar dacă *Etica* lui Spinoza este o cercetare pluridisciplinară, filosoful olandez a ales termenul de „etică” pentru că presupune că fericirea vine dintr-o eliberare în ceea ce privește superstiția și pasiunile. Cu alte cuvinte, ontologia este văzută doar ca un mijloc pentru demistificarea universului și pentru a permite omului să trăiască conform rațiunii.

Am folosit drept text introductiv câteva pagini traduse din partea a treia din *Etica demonstrată după metoda geometrică și împărțită în cinci părți*, secțiune intitulată „Despre originea și natura afectelor”; ne-am ajutat frecvent de traducerea

din limba latină a lui Alexandru Posescu, tipărită la Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981. Textul nostru de referință a fost: Spinoza, *Œuvres IV. Ethica. Ethique*, texte établis par Fokke Akkerman et Piet Steenbakkers, traduit du latin par Pierre-François Moreau, édité par Pierre-François Moreau et Piet Steenbakkers, édition bilingue, PUF, « Epiméthée », 2020.

René Descartes, *Despre sentimente*

Traducerea textului lui René Descartes, *Les passions de l'âme*, a urmat ediția publicată la Éditions Garnier Frères, Paris, 1963. În redactarea volumului, am făcut multiple verificări și cu alte ediții: *Les passions de l'âme*, préf. de Samuel Sylvestre de Sacy, Gallimard, Paris, 1969; *Les passions de l'âme*, précédé de *La pathétique cartésienne*, par Jean-Maurice Monnoyer, Gallimard, Paris, 1988; *Les passions de l'âme*, introd. de Michel Meyer, présentation et comment. de Benoît Timmermans, Le Livre de poche, Paris, 1990; *Les passions de l'âme*, introduction, notes, bibliographie et chronologie par Pascale D'Arcy, Flammarion, Paris, 1996.

Ediția stabilită de Pascale D'Arcy pentru „traité sur les passions de l'âme” oferă câteva sute de note explicative, o bibliografie amplă și o cronologie a vieții lui Descartes, elemente care ne-au fost de ajutor pentru înțelegerea textului publicat pentru întâia oară în 1649 în Țările de Jos.

Am optat pentru traducerea titlului sub forma *Despre sentimente*, dat fiind faptul că, astăzi, pasiuni nu mai are doar sensul pe care i-l atribuia epoca lui Descartes, acela de percepții, sentimente și emoții. Astăzi, pasiunile desemnează sentimente puternice, stabile, durabile, care grefează asupra personalității indivizilor, canalizând comportamente în anumite direcții. Furia, frica, disprețul, indignarea, recunoștința, mila, rușinea nu sunt, pentru cititorul de azi, pasiuni. Pentru că sentimentele au o acoperire noțională mai largă și subordonează inclusiv pasiunile am considerat că asigurăm astfel o

dezambiguizare terminologică necesară, în spiritul definiției carteziene pe care o dă Descartes în Art. 27. Ne-au fost de ajutor în traducere și edițiile anterioare în limba română: René Descartes, *Pasiunile sufletului*, traducere de Dan Răutu, studiu introductiv și note de Gheorghe Brătescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984 și René Descartes, *Tratat despre sentimente (Sufletul și corpul)*, traducere, prefață și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Iri, București, 1999.

Am însoțit textul cu explicații în subsolul paginilor pentru a facilita accesul către unele înțelegeri poate mai puțin evidente sau mai greu de intuit din pricina impreciziei terminologiei fiziologiei de secol al XVII-lea, dar mai ales a migrației unor termeni dinspre anatomie spre noua disciplină care lua naștere, psihologia. De asemenea, am folosit trimiteri la corespondența lui Descartes, mai ales acolo unde textele epistolare prefigurează sau explică idei din text, utilizând cele trei volume René Descartes, *Corespondența completă*, Traducere din franceză, latină și neerlandeză de Vlad Alexandrescu, Robert Arnăutu, Călin Cristian Pop, Mihai-Dragoș Vădana, Grigore Vida; Note, cronologie, note complementare, bibliografie și indici de Vlad Alexandrescu, Robert Arnăutu, Călin Cristian Pop, Grigore Vida, Polirom, Iași, 2014-2021.

L. P.

Baruch Spinoza

ETICA

– fragmente –

Partea a treia

Despre originea și natura afectelor

Dintre cei care au scris despre afecte și despre felul de viață al oamenilor, mulți par a trata nu despre lucruri naturale, care urmează legile comune ale naturii, ci despre lucruri care se află în afară de natură. Mai mult chiar, ei par a concepe pe om în natură ca pe un stat în stat, pentru că ei cred că omul mai mult tulbură decât urmează ordinea naturii și că el are asupra acțiunilor sale o putere absolută, că nu e determinat decât de sine însuși. Apoi, ei nu explică neputința și nestatornicia omenească prin puterea obișnuită a naturii, ci prin nu știu ce viciu al naturii omenești, pe care de aceea o deplâng, o iau în râs, o disprețuiesc sau, cum se întâmplă deseori, o blestemă; iar cine știe să aducă vorbe de ocară într-un fel mai elocvent și mai iscusit neputința sufletului omenesc le pare celorlalți inspirat de zei. N-au lipsit totuși bărbați iluștri (mărturisim că datorăm mult muncii și iscusinței lor) care au scris numeroase lucruri de seamă despre felul just de viață și care au dat oamenilor sfaturi pline de înțelepciune. În schimb, după cât știm, ei n-au determinat natura și puterile afectelor, și nici ce poate sufletul, la rândul său, pentru a le stăpâni. În adevăr, știm că renumitul Descartes, deși a crezut și el că sufletul are o putere absolută asupra acțiunilor sale, a încercat să explice afectele omenești cu ajutorul cauzelor lor prime și totodată să arate calea pe care sufletul poate să ajungă la o putere absolută asupra afectelor.

Dar, după mine, el n-a arătat decât ascuțimea marelui său talent, cum voi dovedi la locul potrivit. Deocamdată, vreau să mă întorc la acei care preferă să blesteme sau să batjocorească afectele și acțiunile oamenilor, în loc să le înțeleagă. Acestora, desigur, li se va părea uimitor că m-am apucat să tratez după procedeul geometric despre viciile și negliobiile oamenilor și că vreau să demonstrez cu certitudine rațională ceea ce ei proclamă că este contrar rațiunii zadarnic, absurd și îngrozitor.

Justificarea mea e aceasta: în natură nu se întâmplă nimic care să poată fi pus pe seama ei ca un viciu; căci natura este totdeauna aceeași, iar virtutea și puterea ei de a lucra este pretutindeni una și aceeași; adică legile și regulile potrivit cărora se întâmplă toate și trec de la o formă la alta sunt pretutindeni și totdeauna aceleași; și, prin urmare, calea pe care cunoaștem natura lucrurilor, oricare ar fi ele, trebuie să fie una și aceeași, anume legile și regulile universale ale naturii. Deci afectele de ură, mânie, invidie etc., privite în ele însele, decurg din aceeași necesitate și virtute a naturii ca și celelalte lucruri singulare; în consecință, anumite cauze prin care sunt explicate și au anumite proprietăți deopotrivă de vrednice de cunoașterea noastră, ca și proprietățile oricărui alt lucru, a cărui simplă privire ne încântă. Așadar, voi trata despre natura și puterile afectelor, ca și despre puterea noastră asupra lor, după aceeași metodă pe care am aplicat-o până aci, tratând despre Dumnezeu și despre suflet, și voi privi acțiunile și poftetele omenești ca și cum ar fi vorba de linii, suprafețe și solide.

DEFINIȚII

I. Numesc cauză adecvată pe aceea al cărei efect poate fi perceput clar și distinct prin ea. Iar cauza al cărei efect nu poate fi cunoscut numai prin ea o numesc neadecvată sau parțială.

II. Spun că suntem activi, când se întâmplă ceva în noi sau în afară de noi și a cărui cauză adecvată suntem noi (adică def.

prec.) atunci când în noi sau în afară de noi urmează din propria noastră natură ceva care poate fi cunoscut clar și distinct numai prin aceasta. Dimpotrivă, spun că suntem pasivi când suntem numai în parte cauza a ceea ce se întâmplă în noi sau a ceea ce se întâmplă în noi sau a ceea ce urmează din natura noastră.

III. Prin afect înțeleg modificările corpului prin care puterea de a lucra a corpului însuși este mărită sau micșorată, ajutată sau înfrântă; la fel și ideile acestor afecțiuni.

Dacă, așadar, putem fi cauza adecvată a vreuneia dintre aceste modificări, atunci înțelegem prin afect o acțiune; altminteri, o pasiune. [...]

DEFINIȚIA GENERALĂ A AFECTELOR

Un afect, care se spune că este o pasiune a sufletului, este o idee confuză prin care sufletul afirmă o putere de a exista a corpului său sau a unei părți a acestuia, mai mare sau mai mică decât mai înainte și care, fiind dată, sufletului însuși este determinat să gândească mai mult la un lucru decât la altul.

Explicație: Spun, mai întâi, că un afect sau o pasiune a sufletului este o idee confuză. În adevăr, am arătat că sufletul este pasiv (vezi prop. III de aici) numai în măsura în care are idei neadecvate sau confuze. Spun, apoi, *prin care sufletul afirmă o putere de a exista a corpului său sau a unei părți a acestuia mai mare sau mai mică decât mai înainte*. Căci toate ideile pe care le avem despre corpuri arată mai mult starea actuală a corpului nostru (după cor. II al prop. XVI, P. II), deci natura corpului extern. Dar ideea care constituie forma unui afect trebuie să arate sau să exprime starea corpului sau a vreuneia dintre părțile sale prin aceea că puterea sa de a acționa sau forța sa de a exista este mărită sau micșorată, ajutată sau înfrântă. Trebuie totuși să se observe că atunci când spun: *o putere de a exista mai mare sau mai mică decât mai înainte*, eu nu înțeleg că sufletul compară starea prezentă a corpului cu cea trecută, ci înțeleg că

ideea care constituie forma afectului afirmă despre corp ceva care include în adevăr mai multă sau mai puțină realitate decât mai înainte. Și fiindcă esența sufletului constă în aceea (după prop. XI și XIII, P. II) că afirmă existența actuală a corpului său și fiindcă prin perfecție înțelegem însăși esența unui lucru, rezultă că sufletul trece de la o perfecție mai mare sau mai mică atunci când se întâmplă să afirme despre corpul său ori despre o parte a acestuia ceva care include mai multă sau mai puțină realitate decât mai înainte. Când deci am spus, mai sus, că puterea de a gândi a sufletului este mărită sau micșorată, n-am voit să înțeleg că sufletul și-a format despre corpul său sau despre o parte a acestuia o idee care exprimă mai multă sau mai puțină realitate decât afirmase despre corpul său. Căci superioritatea ideilor și puterea actuală de a gândi se apreciază după superioritatea obiectului. Am adăugat, în sfârșit: *și care idee, fiind dată, sufletul este determinat să gândească mai mult la un lucru decât la altul*, pentru ca, în afara bucuriei și a tristeții, pe care o explică prima parte a definiției, să exprim de asemenea și natura dorinței.

René Descartes

DESPRE SENTIMENTE

PARTEA I

DESPRE SENTIMENTE ÎN GENERAL ȘI, CU ACEST PRILEJ, DESPRE ÎNTREAGA NATURĂ A OMULUI

*Art. 1. Ce este sentiment în raport cu un subiect este mereu
acțiune în raport cu oricare altul*

Nimic nu este mai nemulțumitor decât scrierile anticilor referitor la sentimente. Căci, deși este o materie a cărei cunoaștere a stârnit mereu mult interes și deși nu pare să fie dintre cele mai dificile, dat fiind că fiecare dintre noi trăiește în sinea lui sentimente, nu avem nevoie să luăm din alții vreo observație pentru a le descoperi natura, totuși ce ne-au lăsat ca învățătură anticii este atât de puțin și, în cea mai mare parte, atât de puțin credibil încât nu am vreo speranță de a mă apropia de adevăr decât îndepărtându-mă de cărările pe care le-au bătătorit aceștia. Tocmai de aceea voi fi nevoit să scriu aici ca și cum aș trata o temă de care nu s-a mai ocupat nimeni înainte. Iar pentru a începe, voi considera că tot ceea ce se face sau se întâmplă nou este, în general, numit de filosofi sentiment, în raport cu subiectul căruia i se întâmplă aceasta, și acțiune, în raport cu cel care îl provoacă. Așadar, deși cel care acționează și cel care suferă acțiunea sunt deseori foarte deosebiți, acțiunea și sentimentul rămân totdeauna același lucru, care poartă aceste două nume, din pricina faptului că există doi subiecți diferiți la care lucrul respectiv poate fi raportat.

Art. 2. Pentru a cunoaște sentimentele sufletului trebuie să facem deosebire între funcțiile sale și cele ale corpului

De asemenea, socot că noi nu observăm nicio cauză care să acționeze mai direct asupra sufletului nostru decât corpul cu care acesta este legat și că, prin urmare, trebuie să considerăm că ce este în suflet o pasiune este în general în corp o acțiune; ceea ce înseamnă că nu există o altă cale mai bună pentru a ajunge la cunoașterea sentimentelor noastre decât să examinăm deosebirea dintre suflet și corp¹, spre a cunoaște căruia din acestea trebuie să-i atribuim fiecare dintre funcțiile aflate în noi.

Art. 3. Regula care trebuie urmată în acest scop

Nu ne este prea dificil să facem acest lucru dacă ținem seama că tot ceea ce știm din experiență că este în noi și ceea ce vedem că poate, de asemenea, să se afle în corpuri neînsușite nu trebuie să fie atribuit decât corpului nostru și că, dimpotrivă, ceea ce este în noi și nu concepem în niciun mod că poate să aparțină unui corp trebuie atribuit sufletului nostru.

¹ Deosebirea corp-suflet vădește concepția dualistă a lui Descartes. Ideea centrală a dualismului cartezian e că mintea este imaterială și corpul material, deși sunt substanțe ontologice, care pot interacționa între ele. Originile dualismului metafizic sunt identificabile la anticii greci, însă versiunea curentă a dualismului trebuie atribuită lui Descartes. Acesta susținea că mintea este o substanță non-fizică, identificând-o cu conștiința de sine și separând-o de creier, „locașul” inteligenței.